

**MAKROIQTISODIY TAHLILDA IQTISODIY O'SISH VA UNING
MODELLARI**

Tugalov X.

mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda iqtisodiy o'sishning imkoniyatlari, makroiqtisodiy tahlilda iqtisodiy o'sish jarayoni va uning modellari to'g'risida fikr yuritilgan. Qolaversa, ushbu modellarni qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Makroiqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, modellar, barqarorlik.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilganda albatta unda iqtisodiy o'sish jarayonlari, iqtisodiy o'sish modellarining o'rni beqiyos. Zero, iqtisodiy o'sish modellari jamiyatning turli sohalar va tarmoqlari uchun kerakli ko'rsatkich bo'lib, davlat ushbu ko'rsatkichni rivojlantirish va uning tendensiyasini oshirish masalalarini ko'radi.

Iqtisodiy o'sish — bu, ob'ektiv qonuniyat bo'lib, aholining o'sishi, FTT, ishlab chiqarish hajmining ma'lum bir vaqt davomida o'sishi kabi jarayonlar bilan bog'langan. Iqtisodiy o'sish jami taklifning o'sishini yoki boshqacha aytganimizda, potentsial YaIM hajmining oshishini bildiradi. Shunday qilib, iqtisodiy o'sish nafaqat ishlab chiqarishning o'sishini, balki iqtisodiyot potentsialining o'sishini ham bildiradi.



1-chizma. Makroiqtisodiy barqarorlikning asosiy belgilari

Iqtisodiy o'sishda nafaqat mamlakat real daromadlarining o'sishi, shuningdek, jon boshiga to'g'ri keladigan real daromadlarning o'sishi ham tushuniladi. Iqtisodiy o'sish ikki xil usul bilan aniqlanadi va o'lchanadi. Birinchi usul, YaIM (SIM)ni o'tgan davrga nisbatan o'zgarishi sifatida aniqlanadi va mamlakatning umumiy iqtisodiy imkoniyatlari harakatini aniqlash uchun ishlatiladi. Ikkinchi usul, real YaIM (SIM)ning o'tgan davrga nisbatan aholi jon boshiga o'zgarishi sifatida aniqlanadi. Iqtisodiy o'sishni aniqlash va asoslab berish jarayonlarida quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- 1) Iqtisodiy o'sishni o'lchash;
- 2) O'sish omillari;
- 3) Iqtisodiy o'sish modellari.

Milliy iqtisodiyot o'sishini o'lchashda jami daromadlarning (mahsulotlarning) har xil indikatorlaridan foydalanish mumkin. Umumiy o'sish darajasi aslida YaIM miqdori bilan belgilanadi. Shuningdek, bu ko'rsatkichlar miqdori va bajarayotgan vazifasiga qarab YaIM yoki MD ham bo'lishi mumkin. Bu ko'rsatkichlarning barchasi bir-biriga juda ham yaqin. YaMD YaIM kabi ushbu mamlakat aholisi olayotgan daromadlar miqdorini ko'rsatadi. Shuning uchun ham undan aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar dinamikasi va darajasini aniqlayotganda foydalanish mumkin. Iqtisodiy o'sish nazariyasi va modellarida umumiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning farqi unchalik katta ahamiyatga ega emas. Chunki, ularning farqi iqtisodiy o'sish chegarasi va omillari o'sish darajasini tahlil qilishda hal qiluvchi jarayon hisoblanmaydi. Iqtisodiy o'sish nazariyasida daromadlar iste'mol va investitsiyalarga bo'linadi. $Y = C + I$ Davlat xarajatlari va sof eksport ko'rsatkichlari ham iste'mol va investitsiyalar tarkibiga kiritib yuboriladi. Mutlaq miqdordagi ko'rsatkichlar dinamikasi Y (t -vaqt indeksi) va jon boshiga to'g'ri keladigan ko'rsatkichlar birgalikda o'sish jarayonini bildiradi. Iste'mol hajmi (C) iqtisodiyotning provard maqsadini va yashash darajasi oshishini bildirsa, investitsiyalar esa resurs imkoniyatlarining o'sishi va texnik yangiliklarning moddiylashishini anglatadi. Iste'mol va investitsiya o'rtasida

etarlicha muqobillik mavjud, chunki, joriy iste'mol miqdorining oshishi investitsiyalarning daromadagi ulushini pasaytirish iqtisodiy o'sish imkoniyatlarini qisqartiradi.

Potensial iqtisodiy o'sish – bu iqtisodiyot o'sishi mumkin bo'lgan tezlikdir. Potensial iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi omillar bo'lib quyidagilar hisoblanadi: resurslarning ko'payishi; samaradorlikni oshishi. Agar siz bobo va buvilaringiz bilan ularning yoshligi haqida gaplashsangiz, iqtisodiy o'sish haqida juda muhim darsni o'rganasiz: ko'pgina mamlakatlarning ko'pchilik oilalarida turmush darajasi moddiy tomondan sezilarli darajada yaxshilangan. Bu rivojlanish daromadlar o'sishi bilan ta'minlanib, o'z navbatida odamlarga ko'proq tovar va xizmatlarni iste'mol qilish imkonini berdi. Iqtisodiy o'sishni aniqlash uchun iqtisodchilar iqtisodiyotdagi barchaning daromadini jamlovchi yalpi ichki mahsulot malumotlaridan foydalanadilar.

Bugungi kunda AQShning real yalpi ichki mahsuloti 1950-yilga nisbatan besh barobar ortiqdir va aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real YaIM uch marta ko'proqdir. Yillar davomida mamlakatlar aroturmush darajasidagi katta farqlarni ham kuzatishimiz mumkin. AQSh aholi jon boshiga to'g'ri keladigan 45,790\$ daromad bilan ro'yxatning yuqori pog'onasini egallagan. Bangladeshda esa aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromad faqatgina 1,242\$ni tashkil etib - AQSh ko'rsatkichining 3 foizidan ham kamroqdir. Kitobning ushbu qismida bosh maqsadimiz ma'lum bir davr davomida mamlakatlararo daromadning farqlari va sabablarini tushuntirib berishdir. Umumiy daromad hajmi sifatida - ishlab chiqarish omillari: kapital va mehnat va iqtisodiy ishlab chiqarish manbasi - ishlab chiqarish texnologiyalarni belgilab olgan edik. Daromadlardagi farq kapital, mehnat va texnologiyalardagi farq bilan bog'liqdir.

Iqtisodiy o'sishning Solou modelini tub mohiyati o'zidan kapital to'planishini tushuntra olmaydi, iqtisodiy o'sishda: vaqtinchalik basland saqlash darajasini davom etishi yuqori o'sishni taminlaydi lekin iqtisodiyot oxir oqibatda barqaror holatga yaqinlashadi qayski kapital va ishlab chiqarish doimiy bo'lganda. Barqaror iqtisodiy o'sishni tushuntrish uchnun dunyoning ko'pchilik qismida ikki

manbani o'z ichiga olgan iqtisodiy o'sishning Solou modeli aholining o'sishi va texnologik tarqqiyotni o'z ichiga oladi. Bu bo'limda biz modelga aholini o'sishini qo'shamiz. Masalan AQSH aholisi taxminan yiliga 1 % dan ortib bormoqda, shuning uchun $n=0.01$. buning manosi agar yiliga 150 million aholi ishlayotgan bo'lsa o'shanda 150.5 million (1.01×150) shuncha aholi keyingi yilda ishlayapti va (1.01×151.5) keying yil uchun yani 153.015 cha million odam ishlaydi.

Qay darajada aholini o'sishi barqaror holatga tasir qiladi? Bu savolga javob berish uchun biz investitsiyalar va eskirish bilan birga aholini o'sishi kapital to'planishining aholi jon boshiga to'g'ri keladigan tasirini muhokam qilishimiz kerak. Investitsiyalar biz oldin aytib o'tganimizdek asosiy kapitalni oshirib eskirishni kamaytiradi. Ammo hozir uchinchi kuch ishchi boshiga kapitalni miqdorini o'zgarishiga tasir qiladi: ishchilar sonining o'sishi ishchi boshiga kapitalni tushishiga sabab bo'ladi.

Biz ishchi boshiga miqdorni va darajani kamligda davom etkazamiz. Shunday qilib $k=K/L$ ishchi boshiga kapitaldir va $y=Y/L$ aholi jon boshiga to'g'ri keladigan ishlab chiqarishdir. Darvoqi vaqt davomida ishchilar sonini o'sayotganini esdan chiqarmasligimiz kerak. Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan kapitalni o'zgarishi. Bu tenglamada qay darajada investitsiya qadsizlanish va aholini o'sishiga asosiy kapitalni ishchi boshiga tasirini ko'rsatadi. Investitsiyani ortishi k , eskirish va aholini o'sishini kuchayishidir.

Biz oldinroq ko'rganimizdek bu bobda aholining doimiy darajasi o'zgarmas bo'ladi ($n=0$). Biz kelajakda investitsiya miqdorini tushishi va asosiy kapitalni ishchi boshiga o'zgartirmay saqlab qolish kerakligi haqida o'ylaymiz. Investitsiyani to'liqlashishi kapitalning mavjud eskirishini o'z ichiga oladi, tenglamasi dk. Bu shuningdek investitsiya miqdorini kerakligini yangi ishchilar kapitali bilan taminlanganini o'z ichiga oladi. Shuningdek kapitalni taminlash uchun zarur investitsiyalar n ishchi boshiga kapital miqdori k yangi ishchilarning mavjudligi n dan iborat bo'ladi.

Tenglama qay darajada eskirish mavjudligini ishchi boshiga kapital jamg'armasi tasirida aholining o'sishi kamayganligini ko'rsatadi. Eskirishni

pasayishi k asosiy kapitalni ishlatilganligida aholining o'sishi tarqalishini kamaytirish k ishchilar aholining katta qismini tashkil etib asosiy kapitalni oshiradi.8 Bizning aholini o'sish haqidagi tahlillarimiz bugungi kunda ko'p jarayonlarda davom etmoqda. Dastlab biz yana i ni o'rniga sf(k) ni olamiz. Keyin bunday tenglama yozamiz.

$$\Delta k = sf(k) - (\delta + n)k.$$

Aholining o'sishi Iqtisodiy o'sishning Solou modelini uch xil ushuda o'zgartirish mumkn. Birinchidan, u bizni iqtisodiy o'sishni yaqinroq tushunishga olib keladi. Barqaror holatda aholining o'sishi ishchi boshiga ishlab chiqarsih va kapital doimiy bo'ladi. Chunki ishchilar darajasining o'sishi n balki umumiy kapital va umumiy ishlab chiqarish hajmini ham o'sishini taminlash kerak. Garchi aholining o'sishi turmush drajasi faravonligini tushuntirib bera olmaydi (chunki aholi jon boshiga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish o'zgarmasdir), bu ishlab chiqarishning umumiy hajmida o'sishni taminlashni tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Олимова, Н. Х., Ташматова, Н. Х., & (2022). Пути управления качеством пищевой продукции и исследования стратегических концепций маркетинга в малом предпринимательстве. *Ceteris paribus*, (4),33-36.
2. Олимова, Н. Х., Тешабаева, О. Н., & Жўраева, Н. Х. Қ. (2022). Ўзбекистонда инновацион жараёнларни такомиллаштириш орқали корхоналар рақобатдошлигини ошириш масалалари. *Scientific progress*, 3(3), 276-282.
3. Teshabaeva, O., & Yulchiev, A. (2022). Innovative marketing strategy aimed at maximizing the development of the tourist industry in Uzbekistan. *Asia pacific journal of marketing & management review* issN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(05), 1-6.